

ВПЛИВ РАНЬОГО ХРИСТИЯНСТВА НА ДУХОВНУ КУЛЬТУРУ РУСИ-УКРАЇНИ: ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

Валерій ОЛЕКСІЙЧУК

orcid.org/0009-0004-3817-6594

аспірант НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: valerii.oleksiichuk@gmail.com

Анотація. Розглянуто вплив раннього християнства на духовну культуру Русі-України. Здійснено системний аналіз джерельної та історіографічної бази розкриття феномену духовної культури давньої Русі-України в контексті її взаємодії з християнськими цінностями. Спростовуються маніпулятивні наративи агресора щодо штучності існування українського народу та його держави.

Ключові слова: Русь-Україна, духовна культура, християнство, Святе Письмо, хрещення, ідеологія, геополітика.

Постановка проблеми. Геополітичне становище України на перехресті різних цивілізацій і народів істотним чином впливало на сприйняття та обмін культурними цінностями, економічними здобутками, досягненнями освіти, науки, лікарської справи тощо. Чи не найпотужніші впливи надходили з півдня, з боку Візантії, спадкоємиці та продовжувачки набутків Римської імперії. Саме завдяки постійним контактам з цією державою на давньоукраїнських землях з'явилося християнське вчення. На київських теренах побував апостол Андрій, у південних еллінських полісах проповідували місіонери, зводилися храми і відкривалися монастирі, низка північночорноморських етносів увірували у Христа і перекладали Святе Письмо рідною мовою. Християнські істини увіходили таким чином до сердець давньоукраїнської людності, яка отримала потужний поштовх у власному розвитку: державному, духовному, економічному, культурному тощо. Тим часом вся повнота християнського впливу залишається нез'ясованою повною мірою і

вимагає спеціального дослідження, враховуючи введення у науковий обіг низки нових чи малодоступних матеріалів з цієї проблематики та їх концептуального осмислення.

Актуальність дослідження визначається чинниками суспільно-політичними та пізнавальними. В умовах повномасштабної російської агресії проти України одним із наріжних наративів виправдання цього злочину є заперечення самого факту існування українського народу, його культури, історичної минушини тощо. У цих обставинах науковий аналіз глибинних витоків і самодостатності духовно-практичних архетипів та атрибутів національного буття постає доказовою підставою для спростування маніпулятивних тверджень та заяв з боку загарбника. Істотною запорукою набуття нових об'єктивних висновків про особливості духовної культури давньої Русі-України в контексті її взаємодії з християнськими цінностями є залучення до наукового аналізу нового кола джерельних документів та історіографічних текстів.

Аналіз основних джерел, досліджень і публікацій. Наукове висвітлення духовної культури давньої Русі-України в контексті її взаємодії з християнськими цінностями спирається на аналіз автентичних джерел відповідної доби різного походження, узагальнення провідних науковців у сфері загальної історії, культурології, історії християнства та філософії. Інтерпретаційний образ минулого міститься в літописах: Руському, Величка, Григорія Граб'янки, Львівському, Самійла Величка, Самовидця та ін. Важливими джерелами дослідження є власне церковні та державні акти, які засвідчують реальний вплив християнських цінностей на консолідацію суспільства, княже правління, значення громадянського суспільства, що докладно висвітлено в працях М. Возняка, І. Огієнка, В. Січинського, І. Панчука, Я. Калакури, В. Крисаченка, В. Ідзьо та ін. Наукова історіографія ґрунтується на узагальненнях Д. Багалія, М. Грушевського, І. Крип'якевича, М. Максимовича, Н. Полонської-Василенко, О. Прицака. Новітні концепції історії України представлені в працях Дж. Мейса, О. Моці, С. Плохія, В. Рички, В. Сергійчука, Т. Снайдерса, Ю. Терещенка, Н. Яковенко, в яких синтетичний підхід до давньої історії органічно коригує з ціннісними вимірами українського буття.

Метою статті є системний аналіз джерельної та історіографічної бази розкриття феномену духовної культури давньої Русі-України в контексті її взаємодії з християнськими цінностями. Досягнення наукових об'єктивних результатів пошуку має спиратися на всебічний аналіз як корпусу документів давніх часів, так і сучасних підходів до осмислення

комплексних міжцивілізаційних взаємодій.

Виклад основного матеріалу.

Джерела

Об'єктивний науковий аналіз тих чи інших історичних процесів, подій, явищ, постатей тощо має спиратися на якомога повнішу джерельну базу, зокрема й ту, в якій висвітлюється предметне поле пошуку вченими та самовидцями.

Засадничим виданням для науковців та студентів, які працюють у сфері джерелознавства, є підручник «Історичне джерелознавство» (2002), підготовлений авторським колективом під керівництвом професора Я. Калакури. У посібнику висвітлюються такі вузлові проблеми, як предмет, об'єкти та структура джерелознавства, його значення, завдання, логістика пошуку. Розкриваються поняття «історичне джерело», природа, класифікація, наукова критика джерел, шляхи, засоби і прийоми встановлення їх достовірності, сучасні методи здобуття максимальної джерельної інформації. Значну увагу приділено характеристиці основних груп джерел з історії України, даються методичні рекомендації щодо їхнього використання у науковій та педагогічній практиці [6].

Оскільки предметом дослідження є духовно-ціннісний світ давньої України, методологічною основою досягнення емпіричного та концептуального матеріалу має слугувати саме історичне джерелознавство. За визначенням фахівців, «історичне джерелознавство – це спеціальна галузь наукових історичних знань, яка вивчає походження історичних джерел, теорію і методику їхнього використання в історичних дослідженнях, склад, структуру й функціонування джерельної бази історичної науки» [6, с. 11]. У

свою чергу історичне джерелознавство спирається на загальноісторичну методологію, теорію та логіку наукового пізнання. Загальна стратегія пошуку визначається логістичним маршрутом від постановки проблеми до отримання достовірного наукового знання, котре піддається строгій верифікації.

Коло джерел з давньої писемної історії України за походженням поділяється на дві групи: 1) вітчизняного та 2) іноземного («чужого») походження. В обох випадках важливо визначати насамперед автентичність та достовірність тексту, оскільки існує чимало компіляцій, підробок тощо з метою фальшування потрібного дискурсу. Суттєвим також є цільове призначення тексту, оскільки від заданої мети істотно залежить підбір фактичного матеріалу, селективне ставлення до нього, мета викладу і, головне, інтерпретація означеного. Таким чином, постає проблема відшарування істинного знання про той чи інший час (подію, людей, обставини та ін.) від хибного, явленого від уявного, факту від вигадки тощо.

Історичні джерела вітчизняного походження давньої Русі-України поділяються на три великі групи: 1) літописи, 2) документи і 3) літературні пам'ятки. Літописи – це історичні твори, в яких оповідь про події у певному місці від визначеної (інколи – анонімною) особи (осіб) велася за роками. До документів відносяться державні акти, котрі визначають норми внутрішнього життя, а також міждержавні угоди, призначені для врегулювання відносин у міжнародному просторі. Літературні пам'ятки характеризуються авторським екзистенційним поглядом на світ, спрямованим на розкриття феномену людського буття загалом.

У княжі часи **літописання** було чи не найпоширенішим видом художньо-наукової творчості. У ньому поєднувався особистісний менталітет автора із смислами та цінностями конкретної доби історичного процесу. Найдавнішими зведеннями є «Влес Книга» (V–IX ст.), «Повість минулих літ» (бл. 1097), Лаврентіївський літопис (1116), Іпатіївський літопис (1118), Галицько-Волинський літопис (XIV ст.) та ін. Цінні розмисли щодо давньоукраїнських часів містяться у творах литовсько-руської та козацько-гетьманської доби. Серед них Супральський літопис, Літопис Авраамки, Літопис Биховця, Густинський літопис, Львівський літопис, Межигірський літопис, Київський літопис, Літопис Самовидця, Літопис Граб'янки, Літопис Величка та ін. Практично неодмінною складовою частиною кожного з них є авторська рефлексія щодо генези рідного народу, в якій поважне місце займає висока оцінка християнського впливу на Русь-Україну. Так, наприклад, «Літопис руський» початки руського/українського народу виводить від Яфета, сина Ноя, а далі докладно викладає всю процесуальність хрещення Русі великим князем Володимиром тощо [11].

Міждержавні **документи** фіксують права і зобов'язання сторін щодо тих чи інших питань. А тому позиція Русі-України засвідчує не лише її політичні, але й ціннісні орієнтири, пов'язані з духовними вимірами життя. Відтак у них міститься, прямо чи опосередковано, гуманітарний вимір домовленостей. Низка давньоруських угод дійшли до нашого часу у «Літописі руському». Йдеться, зокрема, про угоди князя Олега 907 та 911 рр. щодо добросусідських відносин із Візантією. Угода 944 р. князя Ігоря

визначала певні торговельні та територіальні пріоритети цих сторін. Угода липня 971 р., укладена князем Святославом Ігорьовичем з імператором Іоанном Цимісієм, визначала певний нейтралітет між Руссю та Візантією. Перемовини княгині Ольги в самому Константинополі істотно сприяли духовному зближенню країн між собою. Великий князь Володимир підписував договори з Папою Римським Сильвестром II, візантійським імператором Василем II, угорським королем Стефаном I, польським королем Болеславом I та чеським королем Болеславом II. Серед тогочасних документів вітчизняного походження особливе значення має «Руська правда» князя Ярослава Мудрого – збірка стародавнього руського права, складена у XI–XII ст. на основі звичаєвого права. Тут містяться норми кримінального, спадкового, торгового і процесуального законодавства. Надзвичайно важливими є лексичне багатство документа, описи життєсвіту давніх русичів, взаємин між владою і громадами, статусу особистості в суспільстві тощо.

Літературні пам'ятки Русі-України розкривають духовні виміри людського буття, художньо-образне осягнення дійсності. Попри великі втрати до наших днів збереглося чимало авторських, а також анонімних творів давньоруського походження [9]. Їхніми творцями були насамперед ченці та ієрархи Київської митрополії, а також представники світської еліти. Митрополит Іларіон у «Слові про закон і благодать» розмірковує про призначення людини. Митрополит Никифор у «Посланні до князя Володимира, сина Всеволода, сина Ярослава» звертається по справедливість до влади. Ігумен Мойсей Видубицький пробує

осягнути значення та мету служіння людини Богові. Унікальний «Киево-Печерський патерик» містить неперевершений досвід чернечого життя у Лаврі й пошуки вищої істини. Князь Володимир Мономах у своєму «Повчанні» мислить, як стати потрібним і людям, і державі. Епічне «Слово о полку Ігоревім» викладає смисл патріотизму і закликає до спротиву будь-яким окупантам. Загалом літературні пам'ятки містять цінний матеріал, який дає можливість реконструювати ціннісно-смиловий універсум давніх християн землі Київської [1].

Корпус джерел іноземного походження дуже різноманітний та полісемантичний. У цьому контексті з усього обширу текстів цільову увагу необхідно звертати саме на ті з них, в яких безпосередньо йдеться про давню Русь-Україну та вплив на неї християнства. Також слід диференціювати джерела за їх походженням і призначенням, зацікавленість авторів саме в такому поданні певних знань та їхній інтерпретації. Інакше кажучи, необхідно здійснювати експлікацію смислів та відшаровувати емпіричні факти від герменевтичного навантаження на них.

Насамперед слід зазначити, що існує низка джерел, в яких мовиться про діяння апостола Андрія на давньоукраїнській землі. Про це писали грецький єпископ Іпполіт (III ст.), догматик Дідим Александрійський (IV ст.), ліонський єпископ Євхерій (V ст.), єрусалимський ієромонах Єпіфаній Гагіополіт (кінець VIII – початок IX ст.) та ін. У Скандинавії досить популярними були саги про апостола Андрія – пам'ятки давньоісландської літератури XII ст. Звістки про поширення християнства на наші землі у перші століття зустрічаються у

«Життях» Климента Римського (II ст.), апологетичному творі грецького схоласта Юстина (II ст.), латинського правника Тертуліана (III ст.), церковного історика Євсевія (IV ст.), архієпископа Кирила Єрусалимського (IV ст.) та візантійської імператриці Євдокії (V ст.). В оригінальних текстах Стефана Сурозького, патріарха Фотія, Іоанна Зонари, Георгія Кедрина, Нікити Пафлагонянина та Бертинських анналах знаходяться посилання на хрещення давньоруських князів Бравлина, Аскольда, Діра та княгині Ольги. В ранньому середньовіччі духовна культура Русі-України привертала пильну увагу Тітмара, Мухаммада Ауфі, Ал-Марвазі, Михаїла Дуки, Одда Стурлуссона, Бруно Кверфуртського, Матея Краківського, Гельмгольда та інших мислителів Сходу та Заходу [10].

Перший систематизований огляд іноземних джерел про Україну та українців від найдавніших часів до середини XIX ст. видрукував у 1946 р. у м. Авґсбург (Австрія) український мистецтвознавець і бібліограф Володимир Січинський. Сам автор наголошував, що це незвичайно цінний скарб для пізнання минувшини і сучасності українського народу у всіх проявах його життя і творчості. У книзі містяться грецькі, візантійські, арабські й західноєвропейські джерела з історії України. Із західноєвропейських джерел В. Січинський виокремив праці німецького хроніста Тітмара Мерзебурзького та ін. [23].

Джерельний матеріал про давню Україну зосереджено в довіднику-хрестоматії І. Панчука «Історія України очима іноземців» (2009). Посібник складається з двох частин. У першій частині видання подано життєписи зарубіжних учених, громадсько-політичних діячів,

мандрівників, письменників, які досліджували історію України, писали спогади та художні твори про Україну. У другій – запропоновано уривки праць, спогадів, документів іноземців, які певною мірою характеризують історію України, українців, порівнюють їх із сусідніми народами [18].

Цінним джерелом про українську минувшину є упорядкована Василем Кириличем збірка «Світ про Україну та українців» (2016). Зміст дослідження складають заяви, коментарі, витяги з документів, роздуми про Україну та українців державних діячів, політиків, дипломатів, представників міжнародних організацій, учених, письменників і митців іноземних країн, а також духовенства різних церков [22].

Концептуально та джерельно насиченою є праця Олександра Палія «Історія України» (2017). Автор розглядає, зокрема, перші держави та їхню роль в історії України і світу, а також княжу добу: від заснування Києва до ліквідації Київського князівства (V ст. н. е. – 1470 р.). У творі наведено цитати з документів, що стосуються давнього періоду в історії: «Літопис руський» (XI–XII ст.), «Літопис руський, XIII ст.», «Галицько-Волинський літопис» (XIII ст.) та ін. Представлено фрагменти з праць іноземних істориків, вчених, мандрівників: Геродота («Історія»), Йордана («Гетика»), Амiana Марцеліна («Римська історія»), Прокопія Кесарійського («Історія воєн Юстиніана») та ін. [16].

Серед інформаційних джерел слід звернути увагу на бібліографічний покажчик «Україна і українці очима світу» (2018). Видання містить відомості про твори іноземних істориків, мандрівників, письменників, поетів, у яких

подано матеріал про територію України як джерело не тільки географічних, але й історичних знань. Розглянуто питання походження українців, описано їхній побут, особливості національного характеру та культури, діяння історичних осіб упродовж певних етапів: стародавнього (міфологічного, античного), середньовічного, епохи Відродження та Нового часу. Саме на межі античного та середньовічного часів зароджується християнське вчення та окреслюються його візії для давньоукраїнських земель [25].

Історіографія

Історіографія («опис історії») – мультисмислове та поліфункціональне поняття, що застосовується у багатьох контекстах, причому як універсальних, так і конкретно-предметних. Для аналізу проблеми духовно-практичного буття давньої Русі-України історіографія постає у двох вимірах: як сукупність певної літератури окремої доби, призначеної для створення образу та пояснення самого історичного процесу, та наукові дослідження з цієї проблематики, тобто сукупності історичних студій з конкретної проблеми у вузькому сенсі, де давня українська історія постає спеціально виокремленою предметною областю досліджень [28, с. 286–287]. Таким чином, історіографічна логістика має враховувати наративи мислителів I–X ст., які намагались осягнути сутність історичних змін і вибудувати певну схему їх пояснення. Не меншою мірою важливі й подальші спроби наукового осмислення цього періоду історії, включно з найновішими, що ґрунтуються на потужній емпіричній базі та методології пошуку.

Загальна історія. Своєрідним твором перехідного чину, який суміщав у собі літописну традицію та науковий

аналіз джерел, стала «Історія русів». Цей трактат було створено у другій половині XVIII ст. і його найімовірнішим автором вважається Георгій Кониський, філософ, теолог, церковний діяч. До 1991 р. «Історія русів» була опублікована двічі: у 1846 та 1956 рр. у Нью-Йорку. Свого часу вона таємно поширювалася у списках, нею користувався Тарас Шевченко та Микола Гоголь. Початки русів викладаються ще з домонгольської навали, і корінь їх, як і в Нестора Літописця, – «од племені Афета». За автором, Русь відчула на собі благодать не одного, а цілих трьох хрещень [7].

Ґрунтовні історичні студії на науковій основі належать Михайлу Максимовичу, першому ректору Київського університету св. Володимира, етнографу, письменнику, громадському діячу. Основні праці вченого в 1994 р. зібрані у виданні «Київъ явился градомъ великимъ...: вибрані українознавчі твори». До книги увійшли історичні, етнографічні, фольклористичні та мовознавчі студії вченого, в основі яких правдиве і пристрасне слово про замовчувані або спотворені протягом десятиліть сторінки нашої непростой історії, самостійність і самотність української мови, культури загалом. Ряд досліджень присвячені пам'ятним місцям української столиці. Серед творів, що друкуються вперше, серія народних сказань, дослідження з історії української мови, а також автобіографія автора. М. Максимович дослідив заснування давніх київських храмів, зокрема церкви св. Андрея, Києво-Софійського собору, церкви св. Кирила, Видубицького та Печерського монастирів, Києво-Печерської лаври загалом тощо [12]. Програмний документ українського визвольного руху створив сучасник М. Максимовича

Микола Костомаров – історик, етнолог, громадський діяч, один із ідеологів Кирило-Мефодіївського братства. Автор духовно-практичного керівництва цього товариства «Книги битія українського народу» (1846–1847), в якому важке підневільне життя українського народу та його визволення досягнуто крізь призму біблійних цінностей.

Фундаментальні узагальнення з історії України належать Михайлу Грушевському (1866–1934) – історика, археографу, літературознавцю, фольклористу, організатору науки. Творець найповнішого узагальнюючого дослідження з історії України від найдавніших часів до середини XVII ст., в якому поєднані високий професіоналізм, глибокі знання джерел і літератури з науковим їх осягненням і потрактуванням. Перший том охоплює проміжок від найдавніших часів до початку XI ст. Автор системно викладає початки, формування та зміцнення Київської держави, причому здійснює це у сув'язі з тодішніми європейськими цивілізаційними рухами. Важливе місце у творі займають духовно-практичні виміри давньоруського буття, зокрема колізії трансформації ідеологічного підґрунтя держави від язичницького до християнського [3].

Знаковою працею є двотомна «Історія України» (Мюнхен, 1973–1976) Наталії Полонської-Василенко. Це узагальнення є прикметним з погляду об'єктивності, конкретності й аргументованості викладу національної історії України. Авторка продовжує державницький напрямок української історіографії В. Липинського, а тому для неї історія є насамперед подвижництвом українських особистостей, пасіонаріїв культурного поступу та визвольного руху. Двотомник справив

значний вплив на загальне бачення української минушини для еміграційної спільноти. В «Історії України» Н. Полонська-Василенко докладно розкриває креативну взаємодію цінностей давньої Русі та Візантії [20].

Відомий історик і тюрколог Омелян Пріцак свою працю «Походження Русі» присвятив висвітленню феномену торговельно-кочових імперій і місця Русі-України в геополітичній та культурній трансформації Європи. Твір складається з чотирьох частин. Перша, найобширніша – це дані скандинавських саг про Русь і Східну Європу (до XII ст.). Досліджується увесь корпус саг: королівські (про норвезьких і данських королів), поеми (новели) у системі королівських саг, саги про ісландців, героїчно-легендарні та романтичні саги. Друга частина подає історико-топографічний огляд політичних структур країн навкруги Балтійського моря. Частина третя висвітлює основні структури давньоскандинавських суспільств у період 800–1280 рр. У частині четвертій зібрані десять екскурсів, у центрі яких контакти поміж Сходом і Заходом того ж періоду. Важливим для розуміння цивілізаційного поступу є спеціальний розділ першого тому «Поля християнської Києворуської держави та історичної свідомості Русі» [21].

У навчальному посібнику Ю. Терещенка «Україна і європейський світ: нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст.» (1996) висвітлено історичне минуле українського народу від часів утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. Показано спільне та відмінне у розвитку суспільно-політичних відносин та культурного процесу в країнах Західної Європи і в Україні. Важливим аспектом викладу є

проблема соціокультурної та політичної орієнтації України, яка, органічно сприймаючи досягнення західноєвропейської цивілізації, зберігала самобутність власного історичного розвитку. Християнській проблематиці присвячено розділи «Християнізація Русі-України до Володимирового хрещення і європейський контекст» та «Хрещення України-Русі як фактор європеїзації» [24].

Монографія професора НаУКМА Наталі Яковенко «Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України» спрямована на переосмислення усталеної схеми української історії, що її дотепер чинна, хоч уже й захитана академічна історіографічна традиція успадкувала від народницького «національно-державного» історіописання. Порівняно з першою версією, опублікованою 1997 р. у київському видавництві «Генеза» як «Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття», дослідниця значно розширила свою синтезу змістово, особливо рецепціями щодо місця і значення в державному та духовному поступі Русі-України національної еліти. В цьому контексті увиходження до світу християнської культури поставало як свідомий вибір досить вузького кола владних осіб, котре вчинялось задля поступу всього народу і держави [27].

Духовно-практичні виміри стародавнього українського буття дає змогу ґрунтовно поглибити монографія В. Гончаревського «Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991–2009)» (2011). У праці на основі широкого кола історіографічних джерел здійснено комплексний аналіз становлення та загальних тенденцій використання цивілізаційного підходу в сучасній українській історіографії за період 1991–2009 рр.

Особливу увагу приділено систематизації провідних ліній інтерпретації соціокультурної ідентичності України в ході застосування цивілізаційного підходу до української історії [2].

Новітній погляд на історію України містить дослідження С. Плохія «Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності» (2016). У книзі висвітлено трагічну та героїчну історію України від часів Геродота до сьогодення. Йдеться про життя народів, що мешкали на території сучасної України, про те, як виникали князівства, руйнувалися союзи, спалахували війни. Закономірний наголос зроблено на європейській ідентичності України: «Європа є важливою частиною української історії, так само як і Україна – європейської. Розташована на західному краю Євразійського степу, Україна протягом багатьох століть була брамою Європи. Інколи, коли “брама” зачинялася внаслідок війн чи конфліктів, Україна допомагала зупинити іноземні навали зі Сходу та Заходу; коли ж вона була відчинена, як це найчастіше траплялося в українській історії, вона правила за міст між Європою та Азією, сприяючи обміну людьми, товарами та ідеями...» [19, с. 23].

Культура. Енциклопедична праця відомого українського філолога академіка М. Возняка «Історія української літератури» (Львів, 1920) висвітлює періоди розвитку української народності, української літературної мови, оригінального і перекладного письменства, літописну літературу. Детально проаналізована давня доба письменства, зокрема виникнення церковнослов'янської літератури, її мова та письмо, перекладні тексти. Розглянуто також оригінальне письменство духовного змісту,

проповіді, повчання, діяріуші. Окремий розділ присвячено літописанню та літописцям, їхній хронографії, призначенню творів та їхньому впливу на подальше духовне життя і красне письменство [1].

Український вчений, митрополит, політичний, громадський і церковний діяч Іван Огієнко (митрополит Іларіон) улітку 1918 р. виступив засновником і став першим ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету, в якому пізніше почав читати курс лекцій «Українська культура». Саме за цими лекціями у тому ж році в Києві видано книгу з аналогічною назвою. У ній містяться матеріали щодо культури давньої України, впливу на неї античної та візантійської цивілізацій, духовного піднесення краю під впливом Слова Божого тощо [14].

Грунтовна «Історія української культури» (30-ті роки ХХ ст.) створена у Галичині видатними українськими вченими й мистецтвознавцями Іваном Крип'якевичем, Володимиром Радзикевичем, Миколою Голубцем, Степаном Чарнецьким та Василем Барвінським. В яскравій та доступній формі автори подають основні відомості про розвиток українського письменства, образотворчого мистецтва, театру та музики від княжої доби до першої третини ХХ ст. у тісному зв'язку із поступом українського суспільства. Осібно для давньої доби розкрито дискурси: віра і церква, освіта і наука, громадянство і держава, війна і лицарство, міжнародні взаємини [8].

Після поразки Визвольних змагань у 30-х роках українськими вченими-емігрантами у Чехо-Словаччині зроблена унікальна спроба цілісного дослідження феномену української культури з найдавніших до новітніх часів. Лекції

Д. Антоновича, Д. Чижевського, Д. Дорошенка, В. Січинського та інших непересічних фахівців, поєднані у виданні «Українська культура», дають ґрунтовне уявлення про розвій вітчизняної освіти та книгодруку, філософії та релігії, різних видів мистецтва тощо. Вперше у повному обсязі збірник лекцій було видано в 1940 р. у Подєбрадах, потім перевидано, також за кордоном, у 1947 та 1988 рр. Організатором, одним із авторів та редактором збірника був Д. Антонович – подвижник доби УНР, історик та культуролог. Вчений розкрив особливості передхристиянської релігії українського народу та феномен української національної церкви [26].

Християнство. Засадниче місце у розумінні християнського впливу на давню Україну займають твори діячів та істориків церкви. У важкі часи Другої світової війни І. Огієнко, на той час архієпископ Холмський і Підляський, у Празі видає дослідження «Українська Церква: нариси з історії Української Православної Церкви» (1942 р., перевидання в Україні 1993 р.). У книзі на основі численних історичних джерел розповідається про поширення християнства в Київській Русі, виникнення Української православної церкви, її боротьбу за незалежність від Московської, визначну роль у розвитку духовної культури українського народу. Про це переконливо свідчать матеріали розділів «Початки християнства серед українського народу» (І), «Хрещення українського народу» (ІІ) та «Окремішність Української Церкви» (ІІІ) [5].

Цикл праць з історії українського християнства, а також домагань московитів на давньоруську духовну спадщину створила Н. Полонська-Василенко. Це насамперед такі дослідження, як

«Історія Української Церкви» (Мюнхен, 1949), «Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX ст.» (Мюнхен, 1952), «Особливості Української Православної Церкви» (Мюнхен, 1959), «Перші віки християнства на Україні» (Мюнхен, 1963), «Дві концепції історії України і Росії» (Мюнхен, 1964), «Історичні підвалини УАПЦ» (Мюнхен, Рим, 1964) та ін.

Цікавим є історичний нарис К. Пана-са «Історія Української Церкви» (1991), написаний на основі аналізу праць, надрукованих у минулому, і сучасних наукових монографій. Особливий наголос зроблено на висвітленні становлення і розвитку Української католицької церкви від найдавніших часів до наших днів. Часам нерозділеної, єдиної церкви присвячено вступні розділи книги: «Найдавніші часи», «Володимир Великий і хрещення України», «Ярослав Мудрий», «Українська Церква від другої половини XI до середини XIII ст.» [17].

У 1996 р. О. Моця і В. Ричка оприлюднили навчальний посібник «Київська Русь: Від язичництва до християнства». У ньому розглянуті проблеми утвердження християнства на Русі, формування церковної організації й трансформації всього духовно-практичного життя тодішньої людності. Особливий наголос зроблено на механізмах зміни ідеологічних систем: від традиційних вірувань до християнства [13].

Релігійну культуру Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України проаналізував львівський історик та культуролог Віктор Ідзьо. Особливу увагу звернено на еволюцію релігійного світогляду населення України в контексті її історичного розвитку – від традиційних вірувань до XIII ст. Автор дослідив знакові

віхи становлення християнства, включно з хрещенням Русі-України, взаємодії і протистояння в ньому різних течій, вплив на культуру народу та його самосвідомість. Окремий інтерес становить перекладне Галицьке Євангеліє 1144 р., в якому відчуваються потужні лексикофонетичні дискурси давньоукраїнської мови [14].

Висновки. Отже, дослідження духовної культури давньої Русі-України в контексті її взаємодії з християнськими цінностями постає доказовою підставою для спростування маніпулятивних наративів агресора щодо штучності існування українського народу та його держави. Системний аналіз джерельної бази засвідчує існування достатнього компендіуму знань про автохтонність та давність нації на конкретному геополітичному просторі, її креативні зв'язки з контактними цивілізаціями та культурами.

Корпус джерел з давньої писемної історії України складається з текстів вітчизняного та іноземного походження. Смісловий аналіз має на меті визначення автентичності, достовірності, інтерпретаційних дискурсів та призначення тексту. Експлікація фактологічного підґрунтя уможливорює поповнення емпіричної бази концептуальних узагальнень. За жанрами вітчизняні історичні джерела поділяються на літописи, документи, літературні пам'ятки і засвідчують кумулятивний позитивний ефект трансформації давньоруської культури під впливом християнства. Багате розмаїття джерел іноземного походження засвідчує сталі контакти північночорноморської людності з християнськими цінностями, починаючи із апостольських часів.

Наукова історіографія дає можливість створити об'єктивний образ духовно-практичного буття Русі-України, враховуючи як її власні ментальні та діяльнісні архетипи, так й імплементовані до національного гуманітарного простору цивілізаційні інновації. Корпус текстів доцільно аналізувати за об'єктивним принципом: загальна історія, культура, християнські впливи. Таким чином, відбувається створення образу та пояснення минувшини як цілісного процесу, а також висвітлюються історіографічні набутки з конкретної проблеми. У підсумку відбувається перехід до синергетичного ефекту синтезу знань про давньоукраїнську духовність, збагачену креативними впливами християнства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк, М. С. *Історія української літератури*: у 2 кн. Вид. 2-ге, випр. Львів, 1992. 696 с.
2. Гончаревський, В. *Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991–2009)*. Київ, 2011. 220 с.
3. Грушевський, М. С. *Історія України-Руси*: в 11 т., 12 кн. / редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. Київ, 1991. Т. 1. 736 с.
4. Ідзьо, В. С. *Релігійна культура Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України*. Львів, 2007. 320 с.
5. Іларіон (Огієнко І.; архієпископ Холмський і Підляський). *Українська Церква: нариси з історії Української Православної Церкви*: у 2 т. Прага, 1942. (Наукова бібліотека «ЮТ»: ч. 16–18). Т. 1. 234, [2] с.
6. *Історичне джерелознавство*: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; гол. ред. С. В. Головка. Київ, 2002. 488 с.
7. *Історія русів* / переклад Івана Драча; передмова Валерія Шевчука. Київ, 1991. 318 с.
8. *Історія української культури* / за заг. ред. І. Крип'якевича. 4-те вид., стереотип. Київ, 2002. 656 с.
9. *Історія філософії України. Хрестоматія*: навч. посібник / упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. Київ, 1993. 560 с.
10. Крисаченко, В. С. *Християнство на теренах давньої України: від апостола Андрія до князя Володимира*. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. Київ, 2012. 650 с.
11. *Літопис руський* / пер. з давньоруськ. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ, 1989. XVI+591 с.
12. Максимович, М. О. *Київъ явился градомъ великимъ...: Вибрані українознавчі твори* / упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису В. О. Замлинський; приміт. І. Л. Бутича. Передне слово В. В. Скопенка. Київ, 1994. 448 с.
13. Моця, О. П., Ричка, В. М. *Київська Русь: Від язичництва до християнства*: навч. посіб. Київ, 1996. 222 с.
14. Огієнко, І. *Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу*: курс читань в Українським народнім університеті: з малюнками і портретами українських культурних діячів. Київ, 1918. 272 с.
15. Огієнко, І. І. *Українська церква: нариси з історії Української православної церкви*: у 2 т. Т. 1–2. Київ, 1993. 284 с.
16. Палій, О. *Історія України*. 3-тє вид. Київ, 2017. 595 с.
17. Панас, К. *Історія Української Церкви*. Львів, 1991. 160 с.
18. Панчук, І. *Історія України очима іноземців*: довід.-хрестоматія. Тернопіль, 2009. 303 с.
19. Плохій, С. *Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності* / пер. з англ. Романа Ключка. Харків, 2016. 496 с.
20. Полонська-Василенко, Н. *Історія України*: у 2 т. Т. 1. До середини XVII ст. Київ, 1993. 608 с.
21. Прицак, О. *Походження Русі*.

Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг) / відп. ред. О. Мишанич; ред. кол.: О. Прицак (голова), О. Мишанич (заступник), Я. Ісаєвич, І. Шевченко. Т. І. Київ, 1997. 1080 с.

22. *Світ про Україну та українців* / упоряд. Василь Кирилич. Київ, 2016. 452 с.

23. Січинський, В. *Чужинці про Україну*. Авґсбург, 1946. 118 с. (Перевидання в Україні: Січинський В. Чужинці про Україну. Львів, 1991. 93 с.).

24. Терещенко, Ю. І. *Україна і європейський світ: нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст.*: навч. посіб. Київ, 1996. 496 с.

25. *Україна і українці очима світу: бібліогр. показч.* / НПБУ; упоряд.: О. І. Білик, К. М. Науменко; літ. ред. О. І. Бохан; наук. ред. В. О. Кононенко. Київ, 2018. 248 с.

26. *Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича* / упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. Київ, 1993. 592 с.

27. Яковенко, Н. М. *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України = On Outline History of Medieval and Early Modern Ukraine* / Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т Критики. Вид. 3-тє, перероб. та розшир. Київ, 2006. 581, [1] с.

28. Ясь, О. В. *Історіографія. Спеціальні історичні дисципліни: довідник*: навч. посіб. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та ін. Київ, 2008. С. 286–296.

REFERENCES

1. Wozniak, M. (1992). *History of Ukrainian Literature*: in 2 Books, 2nd ed., correct. Lviv, 696 p. [in Ukr.]

2. Honcharevskyi, V. (2011). *Civilizational Progress to History: Modern Ukrainian Experience (1991–2009)*. Kyiv, 220 p. [in Ukr.]

3. Hrushevskyi, M. (1991). *History of Ukraine-Rus*: In 11 Volumes, 12 Books. Kyiv, Vol. 1. 736 p. [in Ukr.]

4. Idzjo, V. (2007). *Religious Culture of*

Europe is Origin, Formation and Development of Christianity on the Territory of Ukraine. Lviv, 320 p. [in Ukr.]

5. Ilarion, (1942). (Ohienko H.; Archbishop Kholmskyi and Pidliaskyi). *Ukrainian Church: Essays on the History of the Ukrainian Orthodox Church*: in 2 Vol. Prague, (Scientific Library "YUT": Ch. 16-18), T. 1, 234 p.[2] c. [in Ukr.]

6. Kalakura, Ya., Voitsehivska, I., Pavlenko, S., et al. (2002). *Historical Source Studies: A Textbook*. Kyiv, 488 p. [in Ukr.]

7. *History of Rus*. (1991). Kyiv, 318 p.[in Ukr.]

8. Krypiakievych, I. (2002). *History of Ukrainian Culture*. Kyiv, 656 p. [in Ukr.]

9. Tarasenko, M., Rusin, M., Bichko, A. et al., comp. (1993). *History of Philosophy of Ukraine. A Textbook*. Kyiv, 560 p. [in Ukr.]

10. Krysachenko, V. (2012). *Christianity on the Territory of Ancient Ukraine: from the Apostle Andrew to Prince Volodymyr*. 2nd ed., comp. and correct. Kyiv, 650 p. [in Ukr.]

11. Mishanych, O. (1989). *Rus Chronicle*. Kyiv, XVI+591 p. [in Ukr.]

12. Maksymovych, M. (1994). *Kiev Appeared to be a Great City.: Selected Works on Ukrainian Studies*. Kyiv, 448 p. [in Ukr.]

13. Motsia, O., Rychka, V. (1996). *Kyivan Rus: From Paganism to Christianity: A Textbook*. Kyiv, 222 p. [in Ukr.]

14. Ohienko, I. (1918). *Ukrainian Culture. Brief History of Cultural Life of the Ukrainian People: Course of Readings at the Ukrainian People's University: with Pictures and Portraits of Ukrainian Cultural Figures*. Kyiv, 272 p. [in Ukr.]

15. Ohienko, I. (1993). *Ukrainian Church: Essays on the History of Ukrainian Orthodox Church*: in 2 Volumes; T. 1-2. Kyiv, 284 p. [in Ukr.]

16. Palii, O. (2017). *History of Ukraine*. 3rd ed. Kyiv, 595 p. [in Ukr.]

17. Panas, K. (1991). *History of the Ukrainian Church*. Lviv, 160 p. [in Ukr.]

18. Panchuk, I. (2009). *The History of Ukraine Through the Eyes of Foreigners: a Reference Book*. Ternopil, 303 p. [in Ukr.]

19. Plokhii, S. (2016). *Brama of Europe: History of Ukraine Like the Scythian Warriors until Independence*. Kharkiv, 496 p. [in Ukr.]
20. Polonska-Vasylenko, N. (1993). *History of Ukraine*: in 2 Vol. Until the Middle of the XVII Century. Kyiv, 608 p. [in Ukr.]
21. Pritsak, O. (1997). *The Origin of Russia. Ancient Scandinavian Sources (Except Icelandic Sagas)*. Kyiv, 1080 p. [in Ukr.]
22. Kyrylych, V. (2016). *World about Ukraine and Ukrainians*. Kyiv, 452 p. [in Ukr.]
23. Sichynskyi, V. (1946). *Foreigners about Ukraine*. Augsburg, 1946. 118 p. (Reprinted in Ukraine: Sichynskyi V. Foreigners about Ukraine. Lviv, 93 p. [in Ukr.]
24. Tereshchenko, Yu. (1996). *Ukraine and European World: A Sketch of History from the Formation of the Old Kyivan State to the End of the Sixteenth Century: A Textbook*. Kyiv, 496 p. [in Ukr.]
25. Bilyk, O., Naumenko, K., comp., Bokhan, O., ed., et al. (2018). *Ukraine and Ukrainians in the Eyes of the World: a Bibliographical Index*. Kyiv, 248 p. [in Ukr.]
26. Ulianovska, S., ed. (1993). *Ukrainian Culture: Lectures Edited by Dmytro Antonovych*. Kyiv, 592 p. [in Ukr.]
27. Yakovenko, N. (2006). *On Outline History of Medieval and Early Modern Ukraine*. Ukrainian Scientific Institute Harvard University, Institute of Critics. 3rd ed., correct. and ext. Kyiv, 581p. [in Ukr.]
28. Yas, O. (2008). *Historiography. Special Historical Disciplines: A Reference Book and A Textbook*. Kyiv, pp. 286–296. [in Ukr.]

Summary

THE INFLUENCE OF EARLY CHRISTIANITY ON THE SPIRITUAL CULTURE OF RUS-UKRAINE: SOURCES AND HISTORIOGRAPHY

Valerii OLEKSIICHUK

orcid.org/0009-0004-3817-6594

postgraduate student of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: valerii.oleksiichuk@gmail.com

Relevance of the research is determined by socio-political and cognitive factors. In the conditions of full-scale Russian aggression against Ukraine, one of the key narratives justifying this crime is the denial of the very fact of the existence of the Ukrainian people, their culture, historical past, etc. In these circumstances, a scientific analysis of the deep origins and self-sufficiency of spiritual and practical archetypes and attributes of national existence becomes an evidentiary basis for refuting manipulative statements and statements by the invader. An essential guarantee of obtaining new objective conclusions about the features of the spiritual culture of ancient Rus-Ukraine in the context of its interaction with Christian values is the involvement in scientific analysis of a new range of source documents and historiographic texts.

The purpose of the article is a systematic analysis of the source and historiographic basis for revealing the phenomenon of the spiritual culture of ancient Rus-Ukraine in the context of its interaction with Christian values.

Conclusions. The study of the spiritual culture of ancient Rus-Ukraine in the context of its interaction with Christian values appears as an evidentiary basis for refuting the aggressor's

manipulative narratives regarding the artificiality of the existence of the Ukrainian people and their state. A systematic analysis of the source base confirms the existence of a sufficient compendium of knowledge about the autochthonous nature and antiquity of the nation in a specific geopolitical space, its creative connections with contact civilizations and cultures. Scientific historiography makes it possible to create an objective image of the spiritual and practical existence of Rus-Ukraine, taking into account both its own mental and activity archetypes and civilizational innovations implemented in the national humanitarian space. Thus, an image is created, and an explanation of the past as a holistic process is created, and historiographical achievements on a specific problem are highlighted. As a result, there is a transition to a synergistic effect of the synthesis of knowledge about ancient Ukrainian spirituality, enriched by the creative influences of Christianity.

Keywords: Rus-Ukraine, spiritual culture, Christianity, Holy Scripture, baptism, ideology, geopolitics.